

La poètica de Marià Villangómez a partir d'una conferència seva sobre A. Machado (1948)

per Isidor Marí

Acaba d'aparèixer el llibre pòstum de M. Villangómez, *Llocs viscuts* (Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 2012), interessant per moltes raons. En llegir-lo, m'he acabat de decidir a reprendre un moment especialment interessant de la seva biografia, que hi surt esmentat i que ja havíem comentat en altres ocasions, tant jo mateix com sobretot el bon amic Jean Serra, amb motiu de les conferències que vam fer ell i jo arran de l'exposició de la Fundació La Caixa «Josep Pla, «...sóc un illòman»», l'any 2002. Es tracta de la dissertació *Un poeta en el Modernismo: Antonio Machado*, que Marià Villangómez va fer el 12 de març de 1948 a la societat Ebusus.¹

Dec a l'amabilitat de Jean Serra una fotocòpia del manuscrit d'aquella dissertació, que al final està datada a Sant Miquel de Balansat l'onze de desembre de 1947, és a dir, poques setmanes abans que el nostre poeta complís els 35 anys.

El fet que el mateix Villangómez li dediqui un record especial a *Llocs viscuts* ja indica que per a ell aquella conferència sobre Machado va ser un esdeveniment d'importància singular. I ho evidencia la manera com ho rememora amb exactitud, amb aquestes paraules:

Em sembla que em veig escrivint-la; és una visió nocturna, amb llum de quinqué. Però jo alternava la vida a Sant Miquel amb les estades més curtes a Vila. No era la primera conferència que llegia a la meua ciutat. L'havia preparat per a la Societat Ebusus, on passava bastant de temps en aquells anys. Manuel Verdera, el constant president, tardava massa a venir i vaig començar sense ell. Quasi immediatament es presentà amb un altre senyor i s'assegueren a la primera fila. Tot seguit, mentre parlava, vaig reconèixer l'acompanyant, que havia vist fotografiat moltes de voltes: es tractava de Josep Pla. El títol de la conferència era Un poeta en el Modernismo: Antonio Machado. Acabada la dissertació, el president em va presentar l'escriptor, per mi molt admirat. Per aquell temps el llegia cada setmana a Destino. Havia vingut a fi de preparar el seu llibre Guia de Mallorca, Menorca e Ibiza, que li havien encarregat Ediciones Destino i que va sortir el febrer de 1950. Ja havia estat feia anys a les Pitiüses, com ho demostra el seu excel·lent escrit "Estat de la felicitat a Formentera". Una de les primeres coses que em va dir és que aquella conferència, on jo m'havia expressat amb bastant de llibertat, no l'hauria pogut pronunciar a Barcelona. Li havia agradat força, i després d'una conversa amb diverses persones em vaig quedar sol amb ell i una senyora molt silenciosa que l'acompanyava, passejant pels carrers nocturns de la Marina. Els seus comentaris eren aguts i a vegades sorprenents. De tornada a Barcelona, em va dedicar mig article a Destino —en l'altra meitat parlava de Maria Antònia Salvà—, ben elogiós. Deia, en expressió enginyosa, que la conferència era segurament la millor que s'havia fet aquell dia a Espanya, i comentava favorablement el meu llibre Terra i somni, publicat feia poc.

És cert que aquella conferència va significar el descobriment per part de Josep Pla de la vàlua del nostre poeta, que aleshores encara preparava la publicació del seu primer llibre en català i, per tant, era poc conegut en els cercles literaris barcelonins.

A part del que explica Villangómez mateix en el passatge que hem transcrit, una carta de Pla a Macabich datada l'onze d'abril següent² manifesta també la profunda impressió que li va produir a l'escriptor empordanès la coneixença del poeta eivissenc:

Què fa el senyor Villangómez? Està bé? Quin xicot més interessant! La conferència que donà fou magnífica. He llegit una seva traducció de Keats. Excel·lent!

I encara, en una nova carta a Macabich del 12 de juliol del mateix any,³ Pla afegia:

Moll, a Palma, em digué que les poesies de Villangómez estan a punt de veure la llum.

I acabava: «Records al seu parent el poeta.»

L'article que he citat de Jean Serra explica amb detall els ressons que va tenir en els escrits de Pla aquella coneixença, i no cal que ara ens hi entrem. La mateixa *Guia de Mallorca, Menorca e Ibiza* recull versos de *Terra i somni*, que Pla hi transcriu en català, llengua aleshores encara proscriu en la prosa.⁴

1. La dissertació de Villangómez en aquells temps només podia ser feta públicament en castellà. Jean Serra va publicar els seus comentaris al volum 74/75 de la revista *Estudis Baleàrics* (octubre 2002/maig 2003) en forma d'article, amb el títol «Clarors d'una època fosca» (p. 21-36). S'hi pot remetre qui vulgui tenir una informació més detallada del context d'aquell acte.

2. N'adjuntam reproducció facsímil (imatge 1).

3. També reproduïda en facsímil (imatge 2).

4. Ho recorda Jean Serra a l'article que hem citat abans, recordant que va ser per aquest

També és bastant certa l'afirmació de Pla que recull Villangómez: parlar públicament d'un poeta significadament republicà com Antonio Machado no hauria estat fàcilment admès a Barcelona. Tanmateix, com recull Jean Serra, l'intel·lectual falangista Dionisio Ridruejo ja havia intentat assimilar la figura de Machado a la cultura oficial, publicant-ne unes *Poesías completas* l'any 1941.⁵ Fos com fos, té raó Villangómez quan diu que parlar elogiosament de Machado l'any 1948 era prendre's una considerable llibertat. Més que més quan entre altres coses Villangómez no s'està de dir coses com aquesta:

Aparece en estos versos una España en cierto modo pintoresca, pero pícara, holgazana, vacía, blasfema, homicida, hipócrita, sin ideales.

La qualitat i l'agudesca crítica de la conferència justifiquen l'altra afirmació de Pla: és probable que fos una de les millors conferències fetes aquell dia a tot Espanya, i és un magnífic assaig sobre la poesia de Machado, que mereixeria ser publicat en alguna ocasió propícia.

Però ara no és d'això que pensava tractar, sinó de l'ideari poètic propi que Villangómez reflecteix en la seva conferència sobre Machado: la lectura del manuscrit de la conferència de Villangómez m'ha fet pensar en diferents punts que —encara que es refereixen al poeta espanyol— poden servir de clau interpretativa sobre el concepte

motiu que l'any 1953 no pogué aparèixer al suplement literari *Isla*, del *Diario de Ibiza*, la sèrie de *L'any en estampes* que Villangómez hi volia publicar en dotze capítols mensuals.

5. Ridruejo va mostrar en diverses ocasions aquesta voluntat d'assimilar al nou règim tot el que fos possible —més intel·ligent que la dels franquistes en general. Per exemple, va intentar que es fes propaganda franquista en català a la Barcelona ocupada, però les autoritats del moment no ho van permetre. I el seu recull de poesies de Machado exclou els poemes que va escriure durant la guerra, que qualifica de «sus peores versos». Macabich conservava un exemplar d'aquella edició, signat per Marià Villangómez, al qual vaig voler retornar-lo, però em va dir que me'l quedés, perquè havia estat un obsequi seu al seu parent.

Palma, juny del 11/4/48
 L. Dr. Simon Macabich
 Ibiça.

Molt agraït al senyor: li dono les gràcies per tot el que feu per mi. Li estic molt agraït. L'heu tornat a l'Ibiza per acabar la feina. Llavors li diré, de paraula, el meu agraïment.

No faci gaire cas del que jo escric. Vostè com a historiador, i gran, que si, està obligat a jutjar les coses desde una certa perspectiva. La meua feina, meua feina, te una llibertat que forçosament ha d'aver una intenció, però la feina, tindrà una certa correcció, però no podrà pas tenir cap profunditat, no ho volen pas els editors. La feina ha d'aver utilitat, purament, als temes que vagin a l'Ibiza. Les coses profundes, sobre Ibiza, la ha escrita vostè. No cal dir-li que per mi serà un honor que vostè vegi les proves i talli a triar.

Les articles li seran pagats, perquè així quedarem vostè i jo.

Considero que la desinjecció de la revista, contínuament en el P. Cayetano, és bona, vull dir geogràficament fidel?

He llegit els seus quaderns històrics i em considero obligat a felicitar-lo efusivament. Que fa el Sr. Villangómez? Està bé? Quin és el més interessant! La informació que dona són magnífica. He llegit una seva traducció de Keats. Excellent!

I vostè, està bé? Li conservi, perquè encara té molta feina.

Mani sempre al seu aff. amic,
 agraït senyor Josep Pla

Imatge 1. Reproducció facsímil de la carta de Josep Pla a Macabich, de l'11 d'abril de 1948.

que tenia Villangómez de la seva pròpia creació poètica, atesa l'admiració reconeguda que sentia Villangómez per Machado i la identificació literària i vital que va implicar la doble condició, en tots dos, de professors en poblacions del camp i poetes.

No és casual que Villangómez citi en la conferència un poema de Machado en què aquest s'autodefineix com a

*este humilde profesor
 de un instituto rural.*

A més, no hi ha dubte que era en aquell moment, quan Villangómez empenia una obra poètica ambiciosa, que les seves idees sobre la poesia poden resultar més reveladores per als qui vulguin entendre les premisses d'on partia.

D'entrada, Villangómez assumeix una distinció entre literatura

6 (250)

*que no podran dir mai
tota una alta evidència:
que per forats continus
el tresor va perdent-se.
Saben que el bé és aquest
batec immens i atònit
que només es pot viure.*

Un altre punt destacable del que Villangómez afirma de Machado és la seva condició de poeta «inmerso en su tiempo histórico» i alhora exponent d'un classicisme viu i actual. Insisteix en el primer punt més endavant en la conferència: «la poesía [...] no puede ser otra cosa que 'palabra en el tiempo', es decir, 'diálogo del hombre con el tiempo'».

I al mateix temps exalta aquell classicisme arrelat en el present, característic del poeta espanyol i també del nostre gran poeta:

Antonio Machado representa un cierto clasicismo, un vivo clasicismo, [...] un clasicismo, podríamos decir, actual, que se sitúa voluntariamente en medio de su tiempo.

Marià Villangómez és sempre —o gairebé sempre, si més no— el poeta de l'expressió continguda dels sentiments, fins i tot en els moments de màxima intensitat emotiva. Però se situa sempre en la més estricta contemporaneïtat. No és un retorn als clàssics o un reflex de la seva temàtica o la seva poètica, com podien haver estat alguns poetes catalans classicitzants. El referent de Machado hi degué contribuir. El de Carles Riba probablement també. Com diu més endavant Villangómez de Machado, i també podem llegir-ho pensant en l'obra del poeta eivissenc:

su obra ofrece unas características de sobriedad, de contención, de claridad y pureza de forma, de meditación y seriedad de pensamiento, que siempre han sido consideradas como distintivas de lo clásico.

Observem, però, que segons Villangómez aquesta contenció clàssica de l'emotivitat i les efusions verbals (que contraposa a les deliquescències romàntiques, a la gran-

diloqüència o a la imatgeria decadent d'alguns modernistes) no implica en absolut que calgui sacrificar la poetització de la subjectivitat més personal en nom de pretensions universalistes. Per això diu de Machado el que nosaltres podem afirmar de la poesia de Villangómez:

se ha incorporado a las corrientes líricas universales, y canta sinceramente sus estados líricos más subjetivos, sin traba ninguna y con plena y libre conciencia de su personalidad.

I si la subjectivitat no és impediment per a la universalitat, tampoc no ho és la identificació del poeta amb l'entorn immediat. El poeta està immers en el seu temps, però també en el seu lloc. Per això Villangómez invoca una sentència que Machado posa en boca del seu alter ego Juan de Mairena: «En nuestra literatura casi todo lo que no es folklore es pedantería».

I continua amb una llarga consideració de la relació entre el poeta i el paisatge que, per si sola, marca la distància entre el paisatgisme poètic de l'Escola Mallorquina i el del poeta eivissenc:

Es su amor al paisaje, al elemento físico que le circunda, y su enorme poder descriptivo, unido a una mágica capacidad de sugerencia. Así como Machado, por vivir en un tiempo determinado y sentir la angustia de este tiempo que se escapa, cree que debe introducirlo en su poesía, para de este modo eternizarlo o, como él dijo, enjaularlo, también considera que el mudo que le rodea ha de reflejarse en sus versos. Su poesía, pues, está penetrada en todos sentidos por el tiempo y el espacio. Machado es el poeta anti-puro, el que arremete contra la poesía de nuestros días llamada pura, intemporal y no localizada [...].

Amiel decía que un paisaje es un estado del alma. Evidentemente, estas descripciones de los campos de Soria son verdaderos estados anímicos; no sabemos lo que hay en ellos de objetivo o de subjetivo. [...] el poeta hace resaltar en sus paisajes lo que está más de acuerdo con sus sentimientos dominantes.

Difícilment trobaríem una formulació més exacta del paper que té el paisatge en la poesia de Villangómez: és d'un paisatge interior, que sempre ens parla; és amb els elements d'un paisatge sempre en moviment, que el poeta ens parla d'ell mateix, de la naturalesa humana, de la seva gent i de tota la humanitat. La clau d'aquesta funció de la naturalesa en la poesia ens la dóna també la mateixa conferència de Villangómez:

como dice Proust, la poesía no debe pensar, sino contentarse, como la Naturaleza, en dar en qué pensar.

En efecte: la poesia de Villangómez defuig l'expressió directa de les idees, projecta en els elements de l'entorn natural el suggeriment dels camins que poden portar el lector a la seva pròpia reflexió.

Machado no fou, evidentment, l'únic referent de Villangómez. Els nostres breus comentaris no pretenen haver esgotat les claus interpretatives de la seva poesia. Però sabem que Machado fou el seu poeta predilecte, i en aquesta conferència un Villangómez que aleshores empenia la seva obra poètica ens explica per quins motius. Crèiem que valia la pena fixar-hi l'atenció, ara que commemoram el centenari del seu naixement, i que això ens ajuda a entendre la seva actitud poètica i els fonaments del seu afany creador.

També podem acabar, per tant, atribuint-li els elogis que ell referia a l'obra del seu admirat Machado:

Más allá de las palabras, de su sonido, de su significado, más allá de la música y del sentido lógico de las frases; hay una atmósfera sutil, estremecida de resonancias inefables, que es exclusiva de los grandes poetas.

ISIDOR MARÍ

UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS